

AAN DE SLAG OM **ZITTENBLIJVEN TEGEN TE GAAN**



EEN HANDREIKING
VOOR VO-SCHOLEN

INHOUD

Inleiding	3
1 Succesfactor: Maatregelen vanuit een visie	6
De Triade, Atlascollege	7
CSG Liudger Waskemeer	8
Het Heerenlanden College	9
2 Succesfactor: Tijdige signalering van onderwijsachterstand	11
PENTA Hoogvliet	12
't Schylger Jouw	14
Van Maerlant	15
3 Succesfactor: Goede leerlingbegeleiding binnen de school	16
X11	17
Koningin Wilhelmina College	18
Jan van Brabant College	20
4 Succesfactor: Accenten in de driehoeksgesprekken	21
Odulphuslyceum	22
Scholengemeenschap Marianum	23
Cambium College	24
5 De ervaringen in coronatijd	25

INLEIDING

Zittenblijven: soms kan het niet anders. Maar in de meeste situaties is het demotiverend voor leerlingen en draagt het uiteindelijk niet bij aan een succesvolle schoolloopbaan, zo blijkt uit diverse onderzoeken. Voor de VO-raad reden genoeg om scholen te ondersteunen hier iets aan te doen. Deze handreiking, die in 2018 verscheen en in 2022 werd geüpdatet, helpt u via inspirerende voorbeelden en praktische tips op weg om ook op uw school gericht in te zetten op minder zittenblijvers.

Ten tijde van de coronacrisis zijn scholen opnieuw naar hun overgangsbeleid gaan kijken. Het ondersteunen van leerlingen bij het inlopen van vertragingen en begeleiden naar een volgende onderwijsstap, vraagt maatwerk en heeft in veel gevallen geleid tot een aangepast overgangsbeleid. Beleid dat anno 2022 door scholen gezien wordt als een positieve hernieuwde werkwijze die waar mogelijk structureel ingebed wordt.

TREND: HET AANTAL ZITTENBLIJVERS NEEMT TOE

In het sectorakkoord VO is afgesproken dat het percentage zittenblijvers in 2020 zou zijn teruggebracht tot 3,8%. Tot 2015 daalde het aantal zittenblijvers in het voortgezet onderwijs, maar sinds 2016 is er een stijgende lijn te zien (bron: DUO). De cijfers van DUO laten zien dat tussen 2011 en 2019 jaarlijks ongeveer 5 á 6 procent van de leerlingen in het VO blijft zitten. Zittenblijven komt in deze periode het meest voor in de hogere klassen en dan vooral in 3-vmbo, 4-havo en 5-vwo; het voorexamenjaar. Scholen lijken ervoor te kiezen om leerlingen liever een jaar over te laten doen dan te riskeren dat ze zakken voor het eindexamen.

CORONACRISIS: HERIJKING BEVORDERINGSBELEID

Op het moment dat de coronacrisis begint (maart 2020) is de algemene lijn dat leerlingen hiervan niet de dupe mogen worden. Belangrijk uitgangspunt wordt: 'waar mogelijk gaan leerlingen over'. Dit heeft tot gevolg dat het percentage zittenblijven in 2019-2020 fors daalt naar 3,32%. In dat jaar blijkt uit een onderzoek onder 149 scholen dat ruim de helft de reguliere overgangsnormen heeft losgelaten¹. In het jaar daarop (2020-2021) stijgt het percentage zittenblijven weer naar 5,97%².

De coronacrisis heeft echter niet alleen een kwantitatief effect op doubleren, maar leidt er met name toe dat het thema weer volop in de schijnwerpers is komen te staan. Veel scholen ontwikkelen een andere visie op overgaan en zittenblijven en de intentie van veel scholen is dat dit leidt tot een structurele hernieuwde werkwijze rond de overgang. Dit betekent niet in alle gevallen dat het aantal doublures daalt, ook zien we scholen waarbij het aantal juist (weer) stijgt. Maar onafhankelijk van het aantal doublures is het algemene beeld dat er sinds de coronacrisis in het onderwijs anders naar het bevorderingsbeleid wordt gekeken.

¹ Themaonderzoek Voortgezet leren (2020)

² <https://duo.nl/open Onderwijsdata/voortgezet-onderwijs/aantal-leerlingen/zittenblijvers.jsp>



ZITTENBLIJVEN VAAK INEFFECTIEF

Er kunnen soms goede redenen zijn om een leerling te laten doubleren, bijvoorbeeld als er door ziekte te veel achterstand is om in te halen. Dan is zittenblijven noodzakelijk. Maar in andere gevallen gaat het vaak om leerlingen die op slechts één of een paar vakken onder de maat presteren. Dan is het zonde om een heel jaar over te doen.

Het is belangrijk om als school in te zetten op het voorkomen van onnodig zittenblijven. Diverse onderzoeken tonen namelijk aan dat zittenblijven meestal ineffectief is; het is voor veel leerlingen erg demotiverend en het heeft invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Wie net een paar puntjes te kort komt voor een vak en toch het hele jaar moet overdoen, raakt snel gedemotiveerd. Dat kan negatief uitpakken voor leerprestaties van de leerling, en ook die van medeleerlingen beïnvloeden. Het draagt daarbij lang niet altijd bij aan een succesvol vervolg van de schoolloopbaan.

HET SUCCES VAN SCHOLEN MET WEINIG ZITTENBLIJVERS

Veel scholen doen er al het nodige aan om onnodig zittenblijven tegen te gaan. Uit onderzoek dat in opdracht van de VO-raad is uitgevoerd door Regioplan³ blijkt dat scholen met weinig zittenblijvers specifiek beleid hebben om het te voorkomen, en dat zij in de afstemming van het onderwijs op leerlingen iets bijzonders doen. Daarnaast hebben scholen met weinig of geen zittenblijvers met elkaar gemeen dat het veelal kleine scholen zijn. Andere kenmerken zijn dat het vaak algemeen bijzondere scholen zijn. Ook is er een verband met de locatie. Scholen in het oosten van het land en in minder verstedelijkte gebieden hebben lagere aantallen zittenblijvers, aldus de onderzoekers.

WERKEN VANUIT EEN DUIDELIJKE VISIE

De visie van de school speelt een belangrijke rol, zo blijkt uit het onderzoek. Die visie op goed onderwijs is bepalend en het vormt een startpunt om op verschillende manieren handen en voeten te geven aan maatregelen die zittenblijven (indirect) voorkomen. Belangrijk is dat schoolleiders en het lerarenteam onderling in gesprek blijven over de vraag of zittenblijven het meest adequate middel is om leerlingen vooruit te brengen. Het voorkomen van onnodig zittenblijven moet vooral een onderdeel van de cultuur van de school worden. Scholen hoeven niet per definitie nieuwe maatregelen in te zetten, maar kunnen al ingezette instrumenten zoals leerlingbegeleiding, signalering van achterstanden, professionalisering van leraren en ouderbetrokkenheid doelgericht inzetten om onnodig zittenblijven tegen te gaan.

EFFECTIEVE MAATREGELLEN

Omdat het aantal zittenblijvers toeneemt, is het belangrijk (nieuwe) mogelijkheden te ontwikkelen om onnodig zittenblijven tegen te gaan. Lente- en zomerscholen hebben zich bewezen als effectieve interventie om het aantal leerlingen dat onnodig blijft zitten, te verlagen. Maar ook het flexibiliseren van het systeem (onder andere meer heterogene brugklassen, onderwijstijd) en meer maatwerk in het onderwijs lijken kansrijke interventies. Met onderwijs op maat kunnen onderwijsachterstanden weggewerkt worden en kunnen leraren beter omgaan met niveauverschillen. Steeds meer scholen experimenteren daarom met alternatieven voor zittenblijven, waarbij leerlingen via maatwerktrajecten de mogelijkheid krijgen om alsnog over te gaan.

³ Laag aandeel zittenblijvers. *Welke factoren dragen bij aan een gering aandeel zittenblijvers?* S. Duysak, M. Witvliet; Regioplan, Amsterdam (2018).

IN DEZE HANDREIKING

In deze handreiking wordt ingegaan op vier thema's (hoofdstukken 1 t/m 4) die worden gezien als succesfactoren bij maatregelen tegen onnodig zittenblijven:

1. Visie op zittenblijven als ijk- en vertrekpunt;
2. Tijdige signalering van onderwijsachterstanden;
3. Leerlingbegeleiding binnen de school en
4. Anders omgaan met leerlingbesprekingen.

Elk van deze succesfactoren wordt in deze handreiking uitgewerkt en geïllustreerd met praktijkvoorbeelden van scholen die succes boeken in het tegengaan van onnodig zittenblijven. Hoofdstuk 5 van deze handreiking gaat in op de gevolgen van corona voor het bevorderingsbeleid.

MEER WETEN?

- Kijk op www.vo-raad.nl dossier maatwerk
- Laag aandeel zittenblijvers. *Welke factoren dragen bij aan een gering aandeel zittenblijvers?* S. Duysak, M. Witvliet; Regioplan, Amsterdam (2018). Te downloaden op www.vo-raad.nl
- Handboek Zomer- en Lentescholen tegen zittenblijven vo. Te downloaden op www.zomerscholenvo.nl
- Vragen? Neem contact op met helpdesk@vo-raad.nl

1. SUCCESFACTOR: MAATREGELEN VANUIT EEN VISIE

Als er iets is wat scholen met een laag percentage zittenblijvers met elkaar gemeen hebben, dan is het dat zij een uitgesproken visie hebben op dit fenomeen en dit ook bewust uitdragen, zo blijkt uit het eerder genoemde onderzoek. Schoolleiders op deze scholen geven desgevraagd aan dat zij zittenblijven in principe géén goede oplossing vinden voor leerlingen. Als gebrek aan motivatie de oorzaak is van slechte leerprestaties, dan zal dat met doubleren alleen maar verergeren. Het kan alleen een uiterste noodgreep zijn, bijvoorbeeld als een leerling door ziekte te veel lesstof heeft gemist en achterstand heeft opgelopen die niet zo eenvoudig in te halen is.

Maatregelen die scholen nemen om onnodig zittenblijven tegen te gaan hangen nauw samen met de visie van de school op het organiseren en uitvoeren van onderwijs, zo blijkt. Scholen met een laag zittenblijverspercentage stellen de leerling centraal. Het uitgangspunt van deze scholen is het algemeen belang en welbevinden van de leerling. Van daaruit bieden zij maatwerk om leerlingen zo goed mogelijk te ondersteunen in hun ontwikkeling, op zowel sociaal-emotioneel als cognitief gebied. Dat betekent ruimte geven aan talentontwikkeling en zorgen dat leerlingen successen kunnen ervaren.

In de praktijk houdt dit in dat leerlingen bijvoorbeeld een persoonlijk leertraject kunnen volgen, waarbij niet op alle onderdelen hetzelfde niveau wordt gevolgd. Leerlingen kunnen een beroep doen op verschillende vormen van ondersteuning. De meeste schoolleiders geven aan dat de potentie en de totaalontwikkeling van de leerling meetelt in het oordeel om wel of niet te bevorderen. En dat er dus geen strikte overgangsnormen (een absolute meetlat) gelden om over te kunnen gaan.

VISIE-ONTWIKKELING TEGEN ZITTENBLIJVEN EN AANSLUITENDE MAATREGELEN

- Neem als vertrekpunt dat zittenblijven een uiterste noodmaatregel is;
- Zet de leerling en zijn leerbehoefte centraal;
- Zorg voor een goede ondersteuning om de leerpotentie van leerlingen te stimuleren;
- Beoordeel overgangsmomenten op basis van het complete plaatje en niet alleen op absolute overgangsnormen.

Hierna volgen drie interviews met schoolleiders die vanuit een bewuste en breed gedragen visie mensen en middelen inzetten om zittenblijven tegen te gaan.

DE TRIADE, ATLASCOLLEGE: VISIE OP ZITTENBLIJVEN UITDRAGEN

Een paar jaar geleden zette het De Triade bewust in op het ontwikkelen en uitdragen van een visie: niemand mag blijven zitten, dat is alleen voor uitzonderingsgevallen. Directeur Jan Adels: 'Als schoolleiding dragen we dat uit en houden we die lijn vast door gericht mensen en middelen in te schakelen. We stellen alles in het werk om leerlingen goed te laten presteren. Het maakt deel uit van onze schoolcultuur.'

Het Noord-Hollandse Atlas College heeft vijf locaties, waarvan drie in Hoorn (OSG West-Friesland, Copernicus SG en SG Newton), een in Medemblik (SG De Dijk) en een in Edam (SG De Triade). Verdeeld over deze vijf scholen biedt het Atlas College vrijwel alle vormen van voortgezet onderwijs. Uitgangspunt op De Triade is ernaar te streven de leerling naar een hogere klas te bevorderen, of eventueel naar een klas op een lager niveau. Zittenblijven komt alleen bij hoge uitzondering voor.

WAT BETEKENT DAT IN DE PRAKTIJK: EEN VISIE UITDRAGEN?

'De kern is dat we het als school eens zijn over onze visie en onze cultuur. Zittenblijven hoort daar niet bij. Ten eerste hebben we ingezet op betere relaties met ouders; als schoolleiding en leraren dragen we dat uit. We informeren ouders veelvuldig over de prestaties en het gedrag van hun kind. Ten tweede houden we als schoolleiding steeds de vinger aan de pols, dat we op deze koers blijven. Het kan niet zo zijn dat leerlingen lang onder de radar blijven met slechte schoolresultaten. Mentoren moeten om de twee weken bij elkaar komen om leerlingen te bespreken en zij rapporteren daarover aan de schoolleiding. Als leraren aangeven dat een leerling moet doubleren, stellen we daar kritische vragen over. Als het een straf is voor gedrag, dat een leerling lui is geweest, dan vinden we dat geen geldige reden.'

EN HOE HOUDT DE SCHOOL DAT VAST?

'Ons leidinggevendenteam bestaat uit twee personen en daarmee houden we de lijnen kort. Wij verlangen van onze leraren dat ze een goede relatie met leerlingen kunnen opbouwen, als social worker, betrokken en persoonlijk. Ook nieuwe leraren moeten passen bij onze schoolcultuur. Het resultaat van onze visie en onze aanpak is dat wij een laag percentage zittenblijvers hebben. We willen dat natuurlijk vasthouden.'

Jan Adels (directeur De Triade, Atlas College): 'Wij dragen bewust onze schoolcultuur uit: zittenblijven gebeurt alleen bij hoge uitzondering. Voor ons werkt het. Ik realiseer me wel dat ons leidinggevendenteam klein is, dus er zijn korte lijnen. Het hangt van de context af of je dit op een andere school succesvol kunt overzetten.'

CSG LIUDGER WASKEMEER: MEER MAATWERK - MINDER DOUBLURES

‘Het talent van een leerling is soms bedekt. Het is onze taak om helder te krijgen, te ‘ont-dekken’, wat hij in huis heeft’, vindt Dick Wilbrink, locatiedirecteur Waskemeer van CSG Liudger. Op deze kleinschalige school met ongeveer 250 leerlingen is er een stevige rol voor de mentor/coach, individuele aandacht voor de leerling en gedifferentieerd onderwijs.

CSG Liudger is een brede, christelijke scholengemeenschap voor het voortgezet onderwijs met in totaal ongeveer 3200 leerlingen en 400 medewerkers. Er zijn vijf locaties: één in Burgum, drie in Drachten (Raai, De Ring, Splitting) en één in Waskemeer. CSG Liudger biedt alle vormen van voortgezet onderwijs aan. De school streeft niet expliciet naar minder zittenblijvers, maar het lage percentage is wel een resultaat van de visie op onderwijs.

WELKE MAATREGELEN VLOEIEN VOORT UIT DE VISIE VAN DE SCHOOL?

‘Talentontwikkeling betekent dat wij heel nauwkeurig en individueel kijken wat een leerling nodig heeft. En daarop passen we ons onderwijs, onze organisatie aan. Zo zijn er keuzewerktijden en doen tl-leerlingen bijvoorbeeld in zeven of soms wel acht vakken eindexamen. Andere leerlingen krijgen extra lessen aangeboden voor vakken waar ze zwak staan. De eerste twee leerjaren zijn combinatieklassen, waarin gedifferentieerd les wordt gegeven. Als een leerling met een advies tl/havo van de basisschool komt, dan krijgt hij les op havo-niveau. Wij willen leerlingen een kans bieden; we moedigen opstromen aan. Natuurlijk komt het ook voor dat een leerling op een lager niveau verder gaat, als dat bij hem past.’

WAT BETEKENT DIT VOOR LERAREN EN MENTOREN/ COACHES?

‘Wij zetten in op een stevig mentoraat en coaching, dat is eigenlijk het allerbelangrijkst. De mentor/coach spart samen met de leerlingcoördinator die een breder overzicht heeft, over de beste aanpak voor een leerling. Zij maken afspraken over de monitoring. Met zeer regelmatige gesprekken met leerlingen en bijspijkerlessen tijdens de keuzewerkuren, of daarbuiten als dat nodig is, houden we de vinger aan de pols. Wij verwachten van leraren dat zij zeer betrokken zijn bij de leerlingen en de school. Misschien is dat wat gemakkelijker voor een kleine school als de onze. Maar het is wel de essentie. Het gevolg van onze aanpak is dat wij leerlingen ook wel eens buiten de norm om bevorderen, bijvoorbeeld als hij even wat minder presteert maar wel gemotiveerd is. Dan maken we duidelijke afspraken met de leerling en de ouders en bijna altijd blijkt dat we daarmee de juiste keuze hebben gemaakt: dat de leerling goede resultaten in het volgende jaar haalt. De afspraken in de driehoek leerling-ouder-leerkracht werken meestal goed.’

Dick Wilbrink (CSG Liudger, locatie Waskemeer): ‘Gemakkelijk is het niet om alle leerlingen individueel aandacht te geven. Het vraagt veel van leraren en mentoren/coaches. Onze ervaring is dat het werkt, dus ik kan het iedere school aanraden.’

HET HEERENLANDEN COLLEGE: VERTROUWEN GEVEN AAN DE LEERLING

Goed kijken naar de oorzaak van leerprestaties die onder de maat zijn, dat kenmerkt de aanpak van Het Heerenlanden College, locatie De Joost. Directeur (vmbo bb/kb), Jolanda Smid-Vink, is overtuigd van een persoonlijke aanpak van leerlingen. Niet alleen op cognitief maar ook op sociaal emotioneel gebied ondersteuning bieden: ‘We geven ze vertrouwen en dan zie je iets gebeuren bij leerlingen.’

Locatie De Joost is de vmbo bb/kb-afdeling van het Heerenlanden College, een locatie met ongeveer 200 leerlingen, gevestigd in Leerdam. De school is onderdeel van de Stichting CVO-AV. Directeur Jolanda Smid-Vink benadrukt dat de school vooral kijkt naar de potentie van leerlingen en niet naar wat een leerling nog niet kan: ‘We geven het vertrouwen en nemen ook de verantwoordelijkheid dat een leerling het niveau aan kan waarin wij hem plaatsen.’

WELKE AANPAK HANTEERT DE SCHOOL VOOR LEERLINGEN MET EEN LEERACHTERSTAND?

‘We volgen de ontwikkeling en prestaties van leerlingen precies, met een leerlingvolgsysteem en door goed naar de leerling te kijken. Als er achterstand is gaan we op zoek naar oorzaken. Is het pubergedrag dat maakt dat het leerproces stagneert? Leerlingen zijn soms met te veel andere dingen bezig en dat remt hun cognitieve ontwikkeling en hun motivatie. Zittenblijven is dan geen zinvolle remedie. Maatregelen die we nemen zijn bijvoorbeeld leerlingen extra opdrachten te laten maken in de laatste schoolweek, of ze krijgen extra ondersteuning naast de reguliere lessen. Maar het belangrijkste is dat we leerlingen sociaal-emotioneel steunen, want daar zit vaak de crux.’

HOE WORDT DAT GEDAAN?

‘Persoonlijke gesprekken met de mentor, die leerlingen meeneemt in het vertrouwen in wat ze kunnen, dat werkt. Vertrouwen is een kernwoord. Dan zie je namelijk iets met leerlingen gebeuren. Als je deze leerlingen weet te raken, dan komt er veel meer uit. Soms helpt het ook door fysiek dingen te doen, te bewegen, zoals trainen met een stootkussen. Dan kan het sociaal-emotionele daarna beter ‘landen’. Verder voeren we coachingsgesprekken met een methodiek om te ontdekken wie je bent en wat je wilt. Daarbij gaan we uit van het positieve: wat de leerling kan en daaraan werken we verder. Natuurlijk nemen we ook de ouders mee en hebben we aandacht voor de thuissituatie.’

WAT BETEKENT DIT VOOR HET TEAM?

‘Overgangsnormen zijn voor ons een gids; ze zijn niet in beton gegoten. We praten veel met elkaar en benoemen ook dingen die niet goed gaan. Het kan ook weleens aan de leraar liggen, dat een leerling niet gemotiveerd is. We leggen de nadruk op de oplossing: wat is er nodig om een succes te bereiken of een volgende stap te maken? Collega's kunnen veel leren van elkaar en elkaar helpen. Dan benut je de potentie die er al is.’

Jolanda Smid-Vink (directeur vmbo bb/kb Het Heerenlanden):

‘Ga het gesprek aan met de leerling en luister goed. Leidend is onderwijs op maat bieden. Met de juiste, persoonlijke aanpak krijgen leerlingen vleugels om zichzelf verder te ontwikkelen.’



2. SUCCESFACTOR: TIJDIGE SIGNALERING VAN ONDERWIJSACHTERSTAND

Vroegtijdig signaleren van een leerachterstand is een eerste stap, geven schoolleiders aan die onnodig zittenblijven actief tegengaan. Zij gebruiken daar verschillende instrumenten voor. Bijvoorbeeld regelmatig toetsen en meetmomenten inlassen, evalueren van tussentijdse resultaten, regelmatig signalen bespreken in kernteams en teamvergaderingen, ook met leidinggevendenden, en leerlingen nauwgezet volgen in leerlingvolgsystemen.

Scholen met lage percentages zittenblijvers geven aan dat zij ook veel aandacht geven aan het signaleren van sociaal-emotionele problematiek. In de meeste gevallen is de mentor hoofdvantwoordelijke om dit op te merken: hij houdt de ontwikkeling van de leerling nauw in de gaten en voelt zich verantwoordelijk om de leerling persoonlijk goed te kennen. Een sterk mentoraat wordt door veel schoolleiders genoemd als een belangrijke randvoorwaarde om leerlingen te kunnen volgen en tijdig maatwerk te kunnen bieden. Veel scholen kiezen er bewust voor om in ieder geval de eerste twee jaar de leerlingen te koppelen aan dezelfde mentor.

Een ander element is de warme overdacht vanuit de basisschool. Zo kunnen vo-scholen anticiperen op mogelijk problemen die voor vertraging kunnen zorgen. Sommige scholen zorgen voor een vroege kennismaking met achtstegroepers en hun ouders om zorgpunten te bespreken. Als maatregel koppelen sommige scholen nieuwe leerlingen aan een buddy om ze goede start te geven in het voortgezet onderwijs.

SIGNALEER ACHTERSTAND OP TIJD:

- Zorg voor een sterk mentoraat, met grote betrokkenheid en verantwoordelijkheidsgevoel voor leerlingen;
- Zie signaleren als onderdeel van de schoolcultuur: wie achterstanden opmerkt moet in actie komen;
- Gebruik diverse instrumenten om leerlingen goed te volgen, zoals gestandaardiseerde toetsen, leerlingvolgsystemen, bespreken van signalen in team-overleg;
- Stem af met het primair onderwijs voor een soepele overgang;
- Zorg voor goede samenwerking tussen mentoren, vakdocenten, leidinggevendenden, leerling- en zorgcoördinatoren om problemen onderwijsbreed op te pakken.

Hierna volgen drie interviews met schoolleiders die door tijdige signalering zittenblijven succesvol tegengaan.

PENTA HOOGVLIET: OP TIJD ERBIJ ZIJN EN GERICHTE ONDERSTEUNING

Met de aanpak van PENTA Hoogvliet blijven weinig leerlingen zitten. Een vroegtijdige signalering van leerlingen die dreigen uit te vallen en een stevig, betrokken mentorschap zorgen daarvoor, aldus Sebastiaan van Hofwegen, adjunct-directeur bij PENTA Hoogvliet.

PENTA Hoogvliet is één van de scholen van het PENTA college dat in totaal zeven vestigingen heeft in de regio Rijnmond. PENTA college is een christelijke school met een open identiteit. In de vestiging Hoogvliet wordt onderwijs gegeven op de niveaus vmbo-basis en -kader, mavo en havo-TOP. Leerlingen op de mavo krijgen les volgens het concept van de Business School.

HOE WORDEN LEERLINGEN MET EEN LEERACHTERSTAND OP TIJD IN HET VIZIER GEBRACHT?

‘Wekelijks zijn er teambesprekingen waarin we signalen van achterstand bespreken. Wij gebruiken Cito-Vas toetsen (Volg en Adviesstelsel) om op individueel- en groepsniveau die signalen te onderbouwen. We kijken naar de capaciteiten van de leerling. De leraar, die zich verantwoordelijk voelt voor het leerproces, bepaalt mee wat er moet gebeuren. Is ondersteuning van de leerling nodig of is er misschien iets mis met de normering? Als het in de klas niet lukt, dan geven we leerlingen extra aandacht in onze ‘interne rebound’, door in kleine groepjes van vier tot zes leerlingen, met twee tot drie leerkrachten de achterstand weg te werken. Zo krijgen ze veel individuele aandacht en werken ze aan hun leerprestaties en gedrag. Na een maand keren ze terug in hun eigen klas.’

EN HOE HOUD JE DE VINGER AAN DE POLS?

‘Onze mentoren en leraren kunnen (een extern verzorgde) training volgen om hun begeleidingsvaardigheden aan te scherpen. En we maken bijvoorbeeld gebruik van stagiaires van de opleiding pedagogiek. Verder is ouderbetrokkenheid enorm belangrijk. Als het thuis niet goed gaat, dan gaat het op school vaak ook niet goed. We betrekken ouders en leerlingen in een startgesprek, waarin we wederzijdse verwachtingen uitspreken en vastleggen in een contract. Verder zorgen we voor ‘quality time’ voor leerlingen die achterop dreigen te raken. Dat is extra lestijd voor leerlingen, buiten de lestijden om, waarin ze kunnen werken aan bepaalde doelen of een leerachterstand kunnen wegwerken. Leerlingen ervaren dat als extra service.’

RESULTATEN: MINDER DOUBLURES

‘Wij willen onze leerlingen zo goed mogelijk voorbereiden op de maatschappij. Wij hebben aantoonbaar een kwaliteitsslag gemaakt. Zes jaar geleden werd onze school bijna zwak bevonden door de inspectie en nu zijn wij een excellente school. Alle maatregelen die wij treffen, zorgen voor een meetbare kwaliteitsverbetering die weinig zittenblijvers als resultaat heeft. Het is een bewustwordingsproces voor leraren en mentoren: zittenblijven is niet oké. Individuele aandacht voor leerlingen, scholing van het team, leraren die zelf extra lessen ontwikkelen: dat werkt bij ons.’

Sebastiaan van Hofwegen (adjunct-directeur bij PENTA Hoogvliet):

‘Wij laten in principe geen leerlingen zitten. Leerlingen die dreigen uit te vallen krijgen extra ondersteuning door quality time. In combinatie met begeleiding van sterke en bevlogen mentoren weten zij het beste uit zichzelf te halen.’

'T SCHYLGGER JOUW: GOEDE SAMENWERKING MET DE BASISCHOOL

Leerlingen vroeg leren kennen, goed observeren en extra begeleiden als dat nodig is. Jannie Docter, bestuurder/directeur van 't Schylger Jouw op Terschelling ziet in deze aanpak dat zittenblijven nagenoeg niet voorkomt. Ook op een grote school is dat te organiseren, stelt zij.

't Schylger Jouw is een school op Midsland Terschelling die onderwijs verzorgt voor de onderbouw vmbo, havo en vwo en voor de bovenbouw vmbo Dienstverlening & Producten. Na twee jaar kunnen leerlingen overstappen naar een school op de wal. De school telt een relatief laag leerlingaantal (115) en ervaart een grote betrokkenheid van ouders en de gemeente.

HOE WORDT DE SAMENWERKING MET BASISCHOLEN VORMGEGEVEN?

'Wij werken goed samen in een afstemmingsoverleg met basisscholen op het eiland, zodat we tijdig kunnen anticiperen op leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Voor de leerlingen van de basisschool organiseren we buddy klassen, om hen voor te bereiden op de overstap naar het voorgezet onderwijs. Ze kunnen een dag meelopen en worden dan gekoppeld aan een leerling die ze al kennen.'

IS DE OUDERBETROKKENHEID IN EEN KLEINE GEMEENSCHAP EXTRA STERK?

'Ouders zijn erg betrokken bij het beleid van de school. Naast meerdere drukbezochte ouderavonden vinden er vijf maal per jaar driehoeksgesprekken plaats tussen ouders, leerling en coach. De leerlingen leiden dat gesprek. Wij vinden dat zij eigenaarschap hebben over hun eigen ontwikkeling. Aan het einde van de opleiding blikken we ook altijd terug met ouders. De sociale veiligheid in een kleine gemeenschap, met name om stigma's te doorbreken, vinden we belangrijk. Goede samenwerking met de MR is ook belangrijk, we nemen adviezen en opmerkingen van ouders serieus en passen eventueel ons beleid aan.'

OP WELKE MANIER GEVEN LERAREN EN MENTOREN ONDERSTEUNING?

Er zijn per klas coaches aangesteld voor een maximum aantal van tien leerlingen per coachgroep. De coaches hebben hiervoor extra taakentijd gekregen, waardoor er tijd beschikbaar is om tweemaal per week de leerlingen te begeleiden. 'Als leerlingen extra aandacht of ondersteuning nodig hebben wordt dat in het teamoverleg besproken en het onderwijsteam pakt dit breed op. Leraren, de zorgcoördinator of het ondersteunend onderwijspersoneel pakken ieder hun rol op. In keuze-uren is er gelegenheid om leerachterstanden weg te werken. De teamleider besteedt naast zijn gewone taken tijd aan lesobservaties, om zo leraren te coachen in hun werk. We gaan uit van de zes rollen van de leraar en er vindt een evaluatie en verbetering plaats op die onderdelen. We hebben een open en professioneel lerarenteam.'

Jannie Docter (bestuurder/directeur van 't Schylger Jouw op Terschelling): 'Een warme overdracht vanuit het basisonderwijs is belangrijk, zodat wij ons onderwijs goed op de leerlingen kunnen afstemmen. Onze kleinschalige, gerichte aanpak kan zeker ook voor grotere scholen werken, als je een eenheid creëert en teams opsplijt in kleinere eenheden.'

VAN MAERLANT: LEERWEGGESPREK MET OUDERS EN LEERLINGEN IN PLAATS VAN OVERGANGSNORMEN

Een brede, heterogene brugklas en ook in de bovenbouw verschillende niveaus bij elkaar houden, dat is de keuze van het Van Maerlant. 'Omdat wij onze leerlingen goed kennen, plaatsen we ze met een goed gefundeerd besluit in een bepaalde leerweg. Een besluit dat na een gesprek met ouders en de leerling definitief is. Er is dus geen sprake van overgangsnormen en zittenblijven komt zodoende zelden voor', stelt Tiny de Groot, directeur Van Maerlant.

Van Maerlant is een vmbo-school in 's-Hertogenbosch. De school, van oorsprong voor speciaal onderwijs, leidt leerlingen op tot vmbo/mavodiploma en wil ze maximaal kansen bieden voor de toekomst. Bijna 100% van de leerlingen gaat door naar vervolgopleidingen.

WAAROM IS ZITTENBLIJVEN NIET MOGELIJK?

'We zijn ervan overtuigd dat zittenblijven een negatieve ervaring is voor een leerling. Ze groeien en ontwikkelen zich niet door een jaar over te doen. We gaan liever uit van wat leerlingen wel kunnen. Dat wij leerlingen niet laten doubleren heeft geen effect op ons slagingspercentage.'

HOE WORDT DAT IN DE PRAKTIJK GEBRACHT?

'Wij hebben brede, heterogene klassen in de onderbouw. Leerlingen hebben twee jaar lang dezelfde klas met dezelfde mentor. Ook in de bovenbouw houden 3e en 4e klassers dezelfde mentor. De mentoren volgen leerlingen twee jaar lang nauwgezet en wij beslissen als school zelf naar welke leerweg leerlingen vanaf het derde leerjaar doorstromen. Leerlingen kunnen dus niet zelf kiezen. Dit besluit is weloverwogen. Het is gebaseerd op het oordeel van leraren, zorgcoördinator en psycholoog en objectief getoetst met de Cito-Vastoets en cijferlijsten. We bespreken het in het team en maken het definitief na een gesprek met de ouders en leerling. Mochten zij bezwaar hebben, dan zoeken we naar een oplossing, bijvoorbeeld een nieuwe test.'

WAT BETEKENT DIT VOOR LERAREN EN MENTOREN?

'Zittenblijven is geen optie, dus we leggen leerlingen niet langs een meetlat met overgangsnormen. Maar leraren willen wel graag houvast. Wij equiperen leraren goed om een leerweggesprek met de ouders te voeren. We ondersteunen leraren daarbij, bijvoorbeeld door onderlinge coaching te organiseren. Ook mentoren kunnen begeleiding krijgen van co-mentoren. Verder heeft een mentor de mogelijkheid een leerling aan te melden bij ons consultatieteam van docenten met een expertise of zorg/psychologenfunctie, ons C-team. Om dit voor elkaar te krijgen, is ruimte, tijd, commitment, vertrouwen van collega's nodig. Als schoolleiding moet je het verhaal duidelijk maken en mensen meenemen in deze visie.'

Tiny de Groot (directeur Van Maerlant): 'Wij halen goede resultaten met onze werkwijze. Dit zou voor meer scholen goed kunnen werken. De ouder- en leerlingtevredenheid ligt hoog evenals de werktevredenheid van onze leraren.'

3. SUCCESFACTOR: GOEDE LEERLINGBEGELEIDING BINNEN DE SCHOOL

Als een leerling eenmaal een achterstand heeft opgelopen, dan is op tijd leerlingbegeleiding organiseren belangrijk om zittenblijven te voorkomen. Sommige scholen kiezen voor extra begeleiding in de reguliere onderwijstijd, zoals een vakondersteuningsuur (bijvoorbeeld Keuzewerktijd of een LOB-uur). Daarbij wordt ingezet op bijvoorbeeld ondersteunend onderwijspersoneel om de leerling intensiever te begeleiden. De begeleiding kan ook buiten het rooster van de leerling worden georganiseerd. Belangrijk is dat de school controleert of dit goed werkt.

Andere scholen kiezen voor een meer gepersonaliseerde aanpak. Dan stemmen zij een speciaal programma op voor een leerling, vaak met duidelijke afspraken met de mentor, leerling en ouders, al dan niet in de vorm van een contract. Veel schoolleiders geven aan dat het belangrijk is om een beroep te doen op de eigen verantwoordelijkheid van de leerling. Alleen als een leerling intrinsiek is gemotiveerd en de potentie bezit om zichzelf te verbeteren, zetten zij extra begeleiding in.

De leerlingbegeleiding is niet alleen op cognitief gebied gericht. Ook voor sociaal-emotionele ontwikkeling is extra aandacht nodig, bijvoorbeeld van een coach of mentor. Studievaardigheden, het 'leren leren', leren zelfstandig plannen en te organiseren vallen er ook onder en helpen leerlingen om betere leerprestaties te leveren.

Een ander punt dat werkt om zittenblijven te voorkomen, is gedifferentieerd leren. Scholen geven daar vorm aan in brede brugklassen (kansklassen), of combinatieklassen. Als talentontwikkeling het uitgangspunt is, dan moeten scholen soms accepteren dat leerlingen voor sommige vakken lager dan het niveau scoren. Daar staat tegenover dat zij voor sommige vakken juist boven de maat kunnen presteren. Streven naar differentiatie in niveau betekent ook dat er meer flexibiliteit moet zijn in de omgang met strikte overgangseisen; leerlingen worden immers niet langs eenzelfde meetlat gelegd. Met een diploma op maat wordt dat zichtbaar gemaakt.

ZORG VOOR MAATWERK IN DE BEGELEIDING:

- Zet extra ondersteuningsuren in, binnen of buiten de reguliere lestijd;
- Organiseer persoonlijke ondersteuning voor een leerling, met zowel aandacht voor cognitieve als sociaal-emotionele ontwikkeling;
- Maak gedifferentieerd leren mogelijk, bijvoorbeeld met brede brugklassen of een diploma of cijferlijst op maat.

Hierna volgen drie interviews met schoolleiders die met goede leerlingbegeleiding zittenblijven succesvol tegengaan.

X11: CONTINUE ONTWIKKELING VAN LEERLINGEN

Leren is een geleidelijk proces; het is aan de school om te sturen en te begeleiden, stelt Moniek Rieter, directeur van X11 media en vormgeving. 'Wij stimuleren leerlingen om het beste uit zichzelf te halen, per vak kan het verschillen waar de lat ligt. Juist door formatief te toetsen blijven leerlingen zich ontwikkelen. Goede feedback op wat ze geleerd hebben versterkt de motivatie van leerlingen en geeft richting aan hun verdere ontwikkeling.'

X11 media en vormgeving is een school voor vmbo en havo in Utrecht waar ongeveer 725 leerlingen onderwijs volgen. De school maakt deel uit van NUOVO scholengroep. De leerling is het uitgangspunt voor de school. Het onderwijs is afgestemd op datgene wat een leerling op een bepaald moment aankan en op het ontwikkelen van zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid.

DE LEERLING ALS UITGANGSPUNT, HOE ZIET DAT ERUIT?

'De focus ligt op de ontwikkeling van de leerling, en niet op een overgangsrapport. In de school hebben we het niet over overgangsnormen. Het gaat erom dat er ruimte is om per vak op een passend niveau te werken. Dat kan dus verschillen, want niet iedereen is goed in alle vakken. Het gevolg is dat onze leraren goed moeten kunnen omgaan met verschillende niveaus in een klas. Op kleine schaal laten we de klassenindeling los, zodat leerlingen vakken op verschillende niveaus kunnen volgen. Meer ruimte voor maatwerk zou echt wenselijk zijn. Daarbij gaat het er niet alleen om dat leerlingen een zo hoog mogelijk niveau volgen of zo snel mogelijk moeten leren, maar dat ze zich blijven ontwikkelen. Door meer formatieve toetsing wordt dat inzichtelijk voor de leerling, docent en ouder.'

WAT BETEKENT DAT VOOR LERAREN EN BEGELEIDERS?

'Deze manier van werken behoort echt tot onze cultuur. Leraren kiezen er bewust voor; dat wij niet werken met overgangsnormen wordt breed gedragen. Het is wel een uitdaging voor de roostermaker en de examencoördinator. Eén van de belangrijkste pijlers is dat we continu met ouders en leerlingen in gesprek zijn, wat is er mogelijk, waar ligt de uitdaging? Als een leerling een vak heeft afgesloten, mag en kan hij iets compleets anders doen. Als iemand een hoger niveau voor een vak niet redt, mag hij terugvallen op het oude niveau.'

Moniek Rieter (directeur van X11 media en vormgeving):

'Zittenblijven vind ik echt een slechte zaak. Wettelijk en organisatorisch is het mogelijk het onderwijs op deze manier in te richten. Je hebt gedrevenheid in het team nodig om het uit te voeren.'

KONINGIN WILHELMINA COLLEGE: SUCCESERVARING DOET LEERLING GROEIEN

Leerlingen kansen bieden en ze met gepersonaliseerd leren vakken op een hoger niveau aanbieden, dat is de uitdaging voor de school. 'Als team, leraren en mentoren die elkaar coachen, lukt het om leerlingen successen te laten ervaren waardoor ze zich ontwikkelen', zegt Ellen Hartman, conrector op het Koningin Wilhelmina College.

Het KWC in Culemborg is een brede christelijke scholengemeenschap voor alle soorten onderwijs: vwo/gymnasium en atheneum, havo, vmbo en praktijkonderwijs. Alle brug- en tweede klassen zijn ingericht als kansklas. Dat betekent dat het instroomniveau een garantie op succes inhoudt, maar dat er ook kansen zijn om een hoger niveau te halen. Zittenblijven is dus in principe niet aan de orde. Voor een aantal vakken of over de hele linie kunnen leerlingen gaan voor een hoger niveau en als ze examens doen, komt dat ook op de cijferlijst. In de praktijk blijken veel leerlingen die kansen te grijpen en ook versneld examens doen, ook in meer vakken.

HOE WERKT EEN KANSKLAS IN DE PRAKTIJK?

'Leerlingen en leraren blijven over meer jaren aan elkaar verbonden, om elkaar goed te leren kennen. Leraren geven zo veel mogelijk gedifferentieerd les. De lesduur is 70 minuten, dat geeft meer tijd om dit in de les te organiseren. Leerlingen krijgen de ruimte om zelfstandig te werken aan de lesstof op een hoger niveau. Daardoor heeft de leraar ook de ruimte om (extra) aan de slag te gaan met leerlingen die wat extra ondersteuning nodig hebben. Bijvoorbeeld door de instructietafel in te zetten, die er ook voor leerlingen is die een vak op een hoger niveau volgen. Daarnaast gebruiken zij uiteraard de digitale leermiddelen om te differentiëren. Ook in de bovenbouw is dat (rooster-technisch) mogelijk. De vakdocent en mentor moeten de leerling uitdagen en stimuleren. Maar de leerling heeft natuurlijk ook zijn eigen verantwoordelijkheid. De begeleiding richt zich, naast

vakkennis, op sociaal-emotionele ontwikkeling en er is aandacht voor studievoordigheden, zoals plannen en organiseren van het leerwerk.'

HOE BEREIKEN LERAREN EN MENTOREN RESULTAAT?

'Leraren en mentoren hebben intensief contact over leerlingen, soms in de vorm van een speeddate. De mentor krijgt veel informatie van de vakdocent. Samen bespreken zij de factoren die leerlingen belemmeren in het leer- of in het sociale proces. In de afsluitende KWC-week, na een lesperiode, zijn er gesprekken met ouders, maar ook tussendoor kan dat worden ingepland. Ouders worden vanaf het begin meegenomen in het proces en contacten zijn laagdrempelig. Het resultaat is dat iedere leerling een succes kan ervaren in zijn schoolloopbaan en soms op een hoger niveau kan werken. Het gaat erom dat leerlingen werken op het niveau dat bij hen past. Als je je richt op een succeservaring, blijft de motivatie hoog.'

WAT BETEKENT DIT VOOR DE SCHOOLORGANISATIE?

'Leraren zijn voortdurend aan het zoeken naar wat leerlingen triggert of motiveert. Eigen inbreng van de leerling is daarbij essentieel. Deze ontwikkeling is schoolbreed ingezet omdat we het gevoel hebben dat we leerlingen op deze manier goed kunnen bedienen. Het vergt wel wat van de schoolorganisatie om goed te kunnen differentiëren, in ondersteuning en ontwikkeling van materiaal. Het kan niet zonder draagvlak van leraren; zij moeten het samen voor elkaar krijgen. Ze coachen elkaar, wisselen tips uit over de methodiek en zo komt dat mooi bij elkaar.'

Ellen Hartman (conrector KWC): 'Om leerlingen succes te laten ervaren en uitdagingen aan te laten gaan, dat kan ik iedere school aanraden. De rol van de docent is essentieel, hij moet uitstralen dat het kind het kan, maar ook realistisch zijn en maatwerk kunnen bieden.'

JAN VAN BRABANT COLLEGE: EEN VASTE MENTOR EN TRAJECTBEGELEIDING

Een mentor die een leerling met of zonder een leerachterstand samen met zijn ouders door de school coacht, vanaf het begin tot en met het diploma. Dat is de aanpak van het Jan van Brabant College. Vestigingsdirecteur Cor Kuijpers: 'Een persoonlijke en motiverende aanpak werkt om leerlingen het beste uit zichzelf te laten halen.'

Het Jan van Brabant College is een stichting met twee scholen in Helmond. Op de ene school zijn mavo, havo, vwo én tweetalig mavo, havo, vwo (TTO in onderbouw en bovenbouw), de andere, Deltaweg, is een kleinschalige mavo en vmbo (GL) met speciale aandacht voor talentontwikkeling. Alleen in bijzondere gevallen kunnen leerlingen blijven zitten maar in principe doubleert geen enkele leerling, zo is het uitgangspunt op deze vestiging.

HOE IS HET ONDERWIJS INGERICHT ALS ER GEEN DOUBLURES MOGELIJK ZIJN?

'Alle leerlingen houden dezelfde mentor gedurende hun schooltijd. Vanaf het 1e en 2e leerjaar krijgen leerlingen die niet sterk staan of die dat zelf willen, trajectbegeleiding. Dat houdt in dat een begeleider, samen met ouders en leerling, een plan van aanpak maakt en bijbehorende ondersteuning krijgt van bijvoorbeeld vakdocenten. Leerlingen kunnen met een aantal extra lessen per week achterstanden wegwerken. Ze krijgen individuele begeleiding van een mentor die de hele schooltijd aan dezelfde leerling is gekoppeld. Dat werkt prettig, voor zowel de leerling als de ouders. In het 2e of 3e jaar komt het voor dat leerlingen ondanks een onvoldoende voor een bepaald vak, toch doorgaan naar het volgende leerjaar. We hanteren dus geen overgangsnormen, maar geven vakbegeleidingsuren en de trajectbegeleiders gaan het gesprek aan om erachter te komen waar het aan ligt, om vervolgens samen een oplossing te vinden.'

WAT BETEKENT DIT VOOR HET TEAM?

'De rol van trajectbegeleiders, leraren en mentoren is erop gericht om niet belerend te zijn, maar wel motiverend en stimulerend. Het vergt veel van hen, qua inzet maar ook om het aantal lessen op jaarbasis rond te krijgen. Het werkt wel, het is inmiddels ingebed in onze cultuur. Maar het is niet altijd gemakkelijk voor leraren, bijvoorbeeld als leerlingen denken dat ze niet zo veel hoeven te doen omdat ze toch niet kunnen blijven zitten. Zeker voor een vak waarvoor de motivatie niet zo groot is. Met een beroep op de eigen verantwoordelijkheid, en blijven stimuleren en motiveren kunnen leerlingen zich blijven ontwikkelen.'

Cor Kuijpers (vestigingsdirecteur Jan van Brabant College):

'Zittenblijven heeft absoluut geen meerwaarde, voor de leerling niet en voor de school ook niet. Als je gedurende het hele jaar werkt aan de ontwikkeling van leerlingen en duidelijke verwachtingen hebt, dan kom je niet voor verrassingen te staan.'

4. SUCCESFACTOR: ACCENTEN IN DE DRIEHOEKSGESPREEKEN

Een belangrijke voorwaarde om de visie van de school om zittenblijven tegen te gaan goed uit te kunnen voeren is dat het onderwijspersoneel ondersteund en gefaciliteerd wordt. Gebruikmaken van de competenties van leraren, faciliteren van lesmodellen en methodieken zijn belangrijk. Scholing in differentiatie-vaardigheden, onderling kennisdelen: dat zijn allemaal elementen die zorgen voor draagvlak en betrokkenheid. Uitgangspunt is dat leraren zich zoveel mogelijk kunnen concentreren op hun onderwijskundige inzet en dat de schoolorganisatie zorgt voor bijvoorbeeld extra lesmateriaal, een goede urenplanning en inzet van onderwijsassistenten. Schoolleiders van scholen met weinig zittenblijvers geven aan dat ook een open communicatie en discussie met leraren nodig is om de doelstellingen te behalen.

Ook ouders zijn belangrijk voor een succesvolle schoolloopbaan van hun kind. De zogenoemde driehoeksrelatie (leerling – docent – ouder) is essentieel om deze betrokkenheid te bewerkstelligen. Veel scholen met lage aantallen zittenblijvers betrekken ouders in een vroeg stadium. Dat doen ze bijvoorbeeld door anders om te gaan met leerlingbesprekingen, de leerling en ouders mede-eigenaar te maken van de gesprekken of door bewust één mentor te koppelen aan de leerling, zodat ouders dezelfde gesprekspartner hebben gedurende de schooltijd van hun kind.

ZORG VOOR BETROKKENHEID VAN ALLE PARTNERS IN HET LEERPROCES:

- Faciliteer het lerarenteam, zorg voor voldoende ondersteuning en bespreek het streven naar minder zittenblijvers.
- Organiseer ouderbetrokkenheid, verbind wat de school doet met thuis, zodat het elkaar versterkt.

Hierna volgen drie interviews met schoolleiders die met hun eigen invulling van driehoeksgesprekken zittenblijven succesvol tegengaan.



ODULPHUSLYCEUM: EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID EN EIGENAARSCHAP

Samen met ouders en leerlingen een plan opstellen voor betere onderwijsresultaten en een overgangsadvies dat niet verplicht is. Dat kenmerkt de aanpak van het Odulphuslyceum. Leerlingcoördinator onderbouw havo, Cobine Ramaekers: 'Als ouders en de leerling tegen het niveau-advies van een docent ingaan, bieden we de leerling de kans om het waar te maken.'

Het Odulphuslyceum is een school voor havo, atheneum en gymnasium in Tilburg. De school telt op dit moment ongeveer 1500 leerlingen. Zittenblijven past niet bij de koers van het havoteam, dat sinds vier jaar werkt aan formatief lesgeven en toetsen. Gaandeweg is er een passende werkwijze ontwikkeld die leerlingen zo goed mogelijk voorbereidt op het volgende schooljaar.

HOE KOMT HET ADVIES OVER DE OVERGANG TOT STAND?

'Leerlingen die er voor bepaalde vakken niet goed voor staan, maken samen met hun ouders en de mentor zelf een plan om de onderwijsresultaten te verbeteren. Ze bespreken wat de leerling ervoor moet doen en welke ondersteuning nodig is. Na zes weken wordt dit plan geëvalueerd en op basis daarvan wordt de aanpak voortgezet of beëindigd. Dit doen we maximaal twee keer per jaar want als het twee keer niet werkt, is de leerling blijkbaar niet bij machte om de verbetering in te zetten of kunnen wij niet de juiste ondersteuning bieden. Zittenblijven is alleen in uitzonderlijke gevallen aan de orde. Als een leerling het echt niet aan kan, dan kan hij verder op het vmbo.'

HOE LEGT DE SCHOOL DE VERANTWOORDELIJKHEID MEER BIJ DE LEERLING?

'Leerlingen krijgen voor elk vak een zogenoemd 'havocijfer': een prognose waarmee de docent aangeeft: ik verwacht dat jij met jouw kwaliteiten en je huidige inzet aan het eind van het schooljaar op dit niveau zult zitten. Het havocijfer wordt in de loop van het jaar regelmatig aangepast en is aanleiding om met de leerling te praten over zijn ontwikkeling. Het resultaat is dat leerlingen goed op de hoogte zijn van hun niveau en leren steeds beter naar zichzelf te kijken en vast te stellen wat ze nodig hebben om goede resultaten te behalen. Twee keer per jaar, in januari en aan het eind van het schooljaar, krijgen de leerlingen een gezamenlijk advies van de vakdocenten. Zo kan een leerling in januari het advies krijgen om zich te oriënteren op vmbo-scholen, dan komt een overstap aan het einde van het schooljaar niet uit de lucht vallen. Eén keer tijdens de havo-loopbaan kan een leerling een advies naast zich neerleggen. Dan moet hij samen met zijn ouders een plan maken waarin ze aangeven hoe wij als school kunnen helpen en hoe de leerling zelf ervoor gaat zorgen dat het hem in het volgende leerjaar wél gaat lukken.'

Cobine Ramaekers (leerlingcoördinator Odulphus): 'Om zowel de leerling en ouders de verantwoordelijkheid te geven voor de overgang, is best spannend. Maar het versterkt het eigenaarschap van de leerlingen en heeft een positief effect op hun werkhouding. Daarbij is het goed voor de relatie tussen ouders en de school. Je neemt gedurende het hele schooljaar samen besluiten.'

SCHOLENGEMEENSCHAP MARIANUM: WEL OF NIET OVERGAAN IS EEN PROCES, NIET EEN MOMENTOPNAME

Scholengemeenschap Marianum wil zo min mogelijk leerlingen laten doubleren en hanteert nieuwe bevorderingsprincipes. 'Het gaat om het ontwikkelperspectief van een leerling en dat bekijken we het hele jaar rond', zegt Nicky Konings, conrector bovenbouw havo/vwo. 'Goede communicatie in de driehoek school-ouders-leerling is daarbij essentieel.'

Scholengemeenschap Marianum in Groenlo Lichtenvoorde is een brede scholengemeenschap voor vmbo, havo en vwo. Sinds twee jaar gaat de school anders om met het bevorderingsbesluit van leerlingen die mindere leerresultaten laten zien.

WELKE NORMEN HANTEERT DE SCHOOL OM ZITTENBLIJVEN TE VOORKOMEN?

'Leerlingen die onvoldoende staan, bespreken we, maar we kijken daarbij in eerste instantie niet alleen naar de cijfers. Voorheen doubleerde een leerling met een bepaald aantal onvoldoendes automatisch. Dat doen we niet meer. Nu bespreken we alle leerlingen die niet aan een bepaalde richtlijn voldoen. Die richtlijn is voor de onderbouw anders dan voor de bovenbouw. We onderzoeken de oorzaken van slechte prestaties. Die kunnen soms liggen aan de leeftijdsontwikkeling of aan andere persoonlijke omstandigheden en niet aan het niveau wat een leerling aan zou moeten kunnen. Daarom kijken we in de bespreking van deze leerlingen naar hun ontwikkeling in eerdere jaren en hun ontwikkelingsperspectief. Zodoende kunnen we ervoor kiezen om een leerling met veel onvoldoendes op de lijst toch over te laten gaan naar het volgende jaar.'

WAT BETEKENT DIT VOOR LERAREN EN MENTOREN?

'Een succesvoorwaarde is dat leraren en mentoren gaandeweg het jaar het beeld van hun leerlingen scherp krijgen. Wat zie je in de klas gebeuren, wat leveren gesprekken met leerlingen en ouders op? Met het antwoord op zulke vragen kunnen leraren en mentoren goed inschatten wat haalbaar is voor een leerling. Voorwaarde is ook dat het contact binnen de pedagogische driehoek school-ouders-leerling goed is. Het mag niet voorkomen dat er aan het eind van het schooljaar voor de leerling en zijn ouders een verrassing uit de hoge hoed komt over de overgang. Leraren stemmen tijdens de leerlingbespreking aan het eind van het jaar dan ook niet over bevorderen of niet-bevorderen van een leerling. Het moet voor alle betrokkenen al veel eerder duidelijk zijn waar de leerling het volgende leerjaar het best op z'n plek zit. Het betekent wel dat het mentorschap sterk moet zijn. We geven leraren de ruimte om zich als mentor te ontwikkelen. We hebben onder meer een werkgroep waarin de invulling van het mentoraat centraal staat.'

Nicky Konings (conrector bovenbouw havo/vwo van Sg Marianum): 'Leerlingen hebben zelf ook iets te zeggen over hun leerproces. Het kan zelfs zo zijn dat leerlingen er zelf voor kiezen het jaar over te doen, terwijl zij wel over mogen. Dat past bij onze onderwijsvisie. We willen onze leerlingen leren hun ontwikkeling zelfbewuster te plannen en sturen.'

CAMBIUM COLLEGE: LEERLINGEN AAN ZET BIJ VERBETERGESPREK

Niet wachten op de leerlingbespreking, maar direct ingrijpen als er achterstand is opgelopen. Op het Cambium College stelt de leerling zelf een actieplan op dat hij met de docent en met zijn ouders bespreekt. Koen Evers, teamleider havo bovenbouw: 'Een leerling kan zich zodoende niet meer verstoppen; hij is zelf aan zet om zich te verbeteren.'

Het Cambium College is een brede openbare school voor voortgezet onderwijs met twee locaties (Buys Ballot en De Waard) in Zaltbommel. Ongeveer zes jaar geleden was de constatering dat erg veel havo-leerlingen in de vierde klas doubleerden (20%) de aanleiding om ingrijpende veranderingen door te voeren.

WELKE MAATREGELEN ZIJN ER GENOMEN OM ZITTENBLIJVEN TEGEN TE GAAN?

'Wij zijn gaan werken vanuit een ander pedagogisch concept, Hotel Havo. In het kort gaat het erom dat leerlingen te gast zijn en dat de docent de gastheer is, vanuit die rolverdeling organiseren we het onderwijs. Een belangrijke maatregel is dat we scherp zijn op het tijdig signaleren van een leerachterstand. We wachten niet meer tot er een rapportbespreking is. Als de mentor ziet dat een leerling niet goed presteert, onderneemt hij direct actie. De leerling zelf stelt in overleg met de mentor een zogeheten deltaplan op. Dat plan bespreekt de leerling een een-op-een met de desbetreffende docent en zij maken afspraken over verbetering. Ook de ouders worden betrokken.'

HOE IS DE ROLVERDELING IN DEZE DRIEHOEK?

'De rol van de mentor is belangrijk, want hij signaleert waar het niet goed gaat en overlegt ook met de docent. De mentor monitort of de leerling daadwerkelijk de afspraken nakomt uit het actieplan. De leerling heeft een actieve rol in het geheel. Om die positie te kunnen waarmaken, is een goede voorbereiding noodzakelijk. Bij de totstandkoming van het deltaplan werken leerlingen samen met hun mentor aan reflectievaardigheden. Ze gebruiken bijvoorbeeld een app die ze met gerichte vragen op weg helpt en een samenvatting maakt van acties. Het actieplan staat centraal in het gesprek met de docent die concrete tips geeft die tot een oplossing leiden. Meteen na de bespreking werkt de leerling samen met de mentor het actieplan verder uit. In het eerstvolgende oudergesprek presenteert de leerling het plan ook aan zijn ouders. Hij vertelt wat zijn doel is, wat hij daarbij nodig heeft van de docenten én van de ouders en vooral, wat hij zelf gaat doen.'

WAT LEVERT DEZE AANPAK OP?

'De leerling heeft meer verantwoordelijkheid, hij kan zich minder verstoppen. En je stuurt directer; we wachten niet met verbeterplannen. Het verbetert de relatie tussen docent en leerling aanzienlijk. En het aantal zittenblijvers op de havo is drastisch teruggelopen, we hadden er het afgelopen jaar slechts 10.'

Koen Evers (teamleider havo bovenbouw Cambium College):

'Ik kan dit iedere school aanbevelen; het werkt goed bij ons. Voorwaarde is wel dat docenten bereid zijn erin mee te gaan en bijvoorbeeld een extra herkansing willen geven.'

5. DE ERVARINGEN IN CORONATIJD

De coronacrisis heeft veel impact op het onderwijs. Veel leerlingen lopen cognitieve vertragingen op, maar krijgen ook te maken met sociaal emotionele problemen. Vertragingen en problemen die niet zomaar in te lopen of op te lossen zijn en veel extra inzet, flexibiliteit en creativiteit van scholen vraagt. De coronacrisis vraagt om meer maatwerk en daarmee ook om een herijking van het overgangsbeleid. Veel scholen passen hun overgangsbeleid in deze periode dan ook aan. Vaak hebben zij de intentie dit gewijzigde beleid structureel in te bedden in de organisatie én de cultuur van de school, uitgaande van een nieuwe visie op zittenblijven en overgaan.

Oberon bracht in opdracht van de VO- raad in 2020 in kaart welke strategieën scholen gebruiken om met zittenblijven en overgaan om te gaan ten tijde van de coronacrisis. Er bleken vier strategieën – al dan niet in combinatie – te worden toegepast:

- De cijfers tot aan de schoolsluiting en de daarmee gepaard gaande overgang naar onderwijs op afstand zijn leidend bij de overgang en worden aangevuld met gegevens over inzet/werkhouding van de leerlingen (in het schooljaar 2019-2020 hadden leerlingen tot halverwege maart regulier onderwijs gevolgd)
- Ouders en leerlingen worden betrokken bij het overgangsadvies
- De rapport-/overgangsgesprekken vinden in kleinere setting plaats met alleen direct betrokkenen
- De persoonlijke omstandigheden van leerlingen en de extra ondersteuningsmogelijkheden vanuit de school worden meegenomen in het overgangsadvies.

Eén van de aanbevelingen uit het onderzoek van Oberon was om in 2021 opnieuw te kijken naar het overgangsbeleid op scholen. Dit om te bepalen in hoeverre dit een gewijzigd beeld geeft ten opzichte van 2020 en nog meer zicht te krijgen op de ervaringen hiermee op scholen. Hiervoor heeft de VO-raad in het najaar van 2021 gesprekken gevoerd met 16 schoolleiders uit het vmbo, havo en vwo. Daarbij zijn scholen betrokken waarbij het percentage doublures (verder) is gedaald, scholen waar het percentage doublures min of meer gelijk is gebleven, en scholen waarbij dit percentage (weer) is gestegen ten opzichte van 2020. Het beeld dat hieruit voortkomt, is dat er geen duidelijke verschillen lijken te zijn in beleid tussen scholen met meer of minder doublures.

Het is dus lastig om een verband te leggen tussen het gevoerde beleid op scholen en het aantal doublures tijdens de coronacrisis. In alle gesprekken met de scholen komt naar voren dat er bewust overgangsbeleid gevoerd is, dat daarbij de behoefte van individuele leerlingen voorop stond, maar dit betekent niet altijd dat daarmee het percentage doublures is gedaald. Een aantal schoolleiders uit de groep waar het aantal doublures gestegen is, gaf aan dat dit vooral een gevolg was van de uitzonderlijke situatie en de omvang van in coronatijd opgelopen vertragingen op-cognitief en/of sociaal emotioneel vlak. Wat wel duidelijk naar voren komt is dat scholen in coronatijd vergelijkbare aanpakken hebben gekozen als de scholen in deze handreiking die (in 'normale' tijden) succesvol zijn in het terugdringen van het aantal zittenblijvers.

Het beeld wat uit de gesprekken met schoolleiders naar voren komt:

- De reeds in 2020 (eerste coronajaar) ingezette lijn - waarbij beslissingen over doublures niet alleen op basis van cijfers en standaard overgangsnormen wordt genomen, maar op het 'hele plaatje van de individuele leerling' - zet zich in 2021 door. Met name factoren/vaardigheden die van belang zijn voor een succesvolle doorstroom (waaronder werkhouding, zelfstandigheid, samenwerken) krijgen hierbij meer aandacht en waardering;
- Schoolleiders geven aan dat er anders naar leerlingen en de rol van de school gekeken wordt; meer vanuit wat leerlingen wél kunnen, wat zij nodig hebben om succesvol door te kunnen stromen, of dit voor de leerling haalbaar is én of en op welke wijze de school hen dat kan bieden;
- Het gesprek hierover met de leerling en zijn ouders/verzorgers wordt intensiever en veelal eerder in het schooljaar gevoerd, zodat tijdig een plan van aanpak gemaakt kan worden en het voor leerlingen vroegtijdig helder is wat er van hen verwacht wordt;
- De ontwikkeling waarbij meer vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid in de driehoek school-ouder-leerling naar de overgang wordt gekeken, heeft op veel scholen meer structureel vorm gekregen. Binnen de school wordt daarbij de verantwoordelijkheid voor het begeleiden van leerlingen breed ervaren door het team;
- Leerlingen meer zelf betrekken bij de beoordeling van hun voortgang lijkt het eigenaarschap en de motivatie van leerlingen te vergroten. Daarbij zijn goede ervaringen opgedaan met het invoeren van keuzewerkijd waarbij leerlingen meer zelf aan zet zijn bij het bepalen van hun leerbehoeftes;
- Bij de verschuiving van beoordeling van cijfers (absolute meetlat) naar meer maatwerk, blijkt de rol van het coachend mentoraat en de inzet van intern begeleiders van groot belang;

Kortom, scholen hebben veelal factoren toegepast zoals in deze handreiking door de voorlopers rond dit thema al in 2018 zijn genoemd:

- het ontwikkelen van een visie op overgaan en zittenblijven met het hele team;
- een verankering hiervan in de cultuur van de school;
- het centraal stellen van de leerbehoefte van de leerling;
- het beoordelen van overgangsmomenten op basis van het complete plaatje en niet alleen op absolute normen;
- het belang van de rol van de mentor/coach;
- de versterking van de rol van de leerling zelf.





Dit is een uitgave van de VO-raad
Redactie Carolien Nout
Ontwerp hollandse meesters
Fotografie o.a. Marianum Scholengemeenschap,
Wolvert College

VO-raad

Aidadreef 4
3561 GE Utrecht
T 030 232 48 00